

Imam Birgivi's Thought About The Maddhab, Taqlid And İjtihad

Nazım BÜYÜKBAŞ*

Abstract

In this study, *ijtihad*, *taqlid* and *logic of law* in the understanding of Mehmed b. Pir Ali (Mehmed Birgivi or Imam Birgivi, the famous Ottoman Sunni scholar who lived in the 16th century during the height of the Ottoman Empire, have been identified. These researchs were made by scanning his *fiqh* views from his books. Birgivi has provided solutions within the Hanafi sect. The works of Hanefi sect which gathered the opinions of reliable Hanefi scholars are the only referenced sources of Birgivi. According to Birgivi, the valid *fiqh* books are the credible works accepted by sect's leading jurists. According to Birgivi, to declare the provisions, *ijtihad* qualification is essential. To him, *ijtihad* method is most important. Imam Birgivi was a respected religious scholar, who was a fearless fighter, defending his ideas against the most powerful authorities. Birgivi, who was emerging at the mid-sixteenth century as a popular scholar of the conservative wing of Ottoman scholastics. It is important to examine Birgivi -who is in sect tradision but is shown as anti-sect- 's views, about the maddhab, *ijtihad* and *taqlid*.

Keywords: Birgivi, sect, *ijtihad*, *taqlid*, *fiqh*

İmam Birgivi'nin Mezhep, Taklit ve İctihat Hakkındaki Görüşleri** Nazım BÜYÜKBAŞ

Öz

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun zirvesi olan 16. yüzyılda yaşamış ünlü Osmanlı âlimi Birgivi'nin *ictihad*, *taqlit* ve *hukuk mantığı* incelenmiştir. Bu incelemeler onun *fiqhî görüşleri* taranarak yapılmıştır. Birgivi, *fiqhî meselelere Hanefî mezhebi usulü içinde çözümler* sunmuştur. Hanefî mezhebine mensup eserler, Birgivi'nin *fiqhîta tek başvurduğu kaynaklardır*. Birgivi'ye göre bunlar mezhebin önde gelen fakihleri tarafından sağlam kaynak olarak kabul edilmiş olan *muteber eserlerdir*. Birgivi'ye göre bir meselenin hükmünü açıklamak için *ictihad ehliyeti şarttır*. Ona göre *ictihad* metodu önemlidir. Birgivi saygın bir bilim adamı ve aynı zamanda fikirlerini en güçlü otoritelere karşı korkusuzca savunan birisidir. Birgivi 16. Yüzyılda Osmanlı Alimlerinin muhafazakar yani gelenekselci kanadın temsilcisi olan popüler bir alim olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan geleneğe bağlı olan fakat mezhep karşıtı gösterilen İmam Birgivi'nin mezhep, *ictihad* ve *taqlit görüşünü* açıklamak önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Birgivi, Mezhep, İctihad, Taklit, Fıkıh

*Assoc. Prof. Nazım BÜYÜKBAŞ, Kayseri University, Faculty of Develi Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Islamic Law, Kayseri, Turkey.

Doç. Dr. Nazım BÜYÜKBAŞ, Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye.

nazimbuyukbas@kayseri.edu.tr

ORCID 0000-0002-5608-3699

**Bu makale "Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivi, (2019)" isimli uluslararası sempozyumda "İmam Birgivi'nin İctihad ve Taklit Anlayışı" adıyla sunulan ve cilt: 1/79-98 arasında basılan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve kısmen değiştirilmiş halidir.

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 25 April / 25 Nisan 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 1 June /1 Haziran 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 July / 28 Temmuz 2022

Volume / Cilt: 9; **Issue / Sayı:** 18; **Pages / Sayfa:** -696-710.

Suggested ISNAD Citation: Nazım Büyükbaş, "İmam Birgivi'nin Mezhep, Taklit ve İctihat Hakkındaki Görüşleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/18 (Temmuz- July 2022), 696-710.

www.dergipark.org.tr

GİRİŞ

Birgivî / Birgili Mehmet Efendi (1523-1573) Osmanlı'nın zirve devrinde yaşadı. Toplumun din, siyaset ve sosyal hayat ile ilgili sorunlarıyla yakından ilgilendi. Toplumun problemlerini fark etti ve halkın da bunları fark etmesi için çalıştı. XVI. Yüzyılda etkin bir fikir ve fıkıh adamı oldu.¹

İmâm Birgivî'nin günümüzde ilgi uyandıran özelliği, “selefi” ekollerin onu Türkiye’de İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ile birlikte anmaları ve onun mezhebi taklit etmeyip delile uymaya ilişkin fikirlerinin devamı olarak sunmalarıdır. İmam Birgivî, tüm eserlerinde Hanefiliğe sıkı sıkıya bağlanmasına rağmen günümüzde onu ‘Osmanlı'nın İbn Teymiyye'si’ olarak sunma çabası dikkate değerdir.² ‘*Namaz'da Tadil-i Erkân*’ ismiyle çevrilen eserinin İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)'nin birer risalesiyle birarada yayınlanması, takdiminde ‘ayrı mezheplerden olsalar da aynı usulü paylaşan iki büyük alimin (Birgivî ve İbn Teymiyye) kaleme aldığı nadir eserlerden biri’ şeklinde tanıtılması da bu anlayışın kanıtıdır. Aynı sunumda Birgivî'nin önceleri Hanefiliğe sıkı sıkıya bağlıyken sonrasında ‘mezhebe muhalefet ederek’ (!) İbn Teymiyye’yi ve ilk selefi izlediği savunulmaktadır.³ İmam Birgivî misal verilerek ‘mezhebi taklit’, ‘şeriaten ve hanif dinden uzaklaşma (!) olarak gösterilmektedir.⁴ Menâr dergisinde Reşid Rıza (1865-1935), kendi düşünce sistemine göre müceddidleri saydığı yazısında, Birgivî’yi Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türk milleti içinde müceddid olarak anması ve *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* adındaki başyapıtında İbn Teymiyye’yi takip ettiği söylemi bu konuda etkili olmalıdır.⁵ Onun düşüncelerinin; Osmanlı toplumunda Kâdızâdelilere⁶ doğrudan ve yirminci yüzyılda ‘İhvânîler’ hareketine dolaylı etkileri olmuştur.⁷ Ancak onun toplumdaki

¹ Birgivî'nin fıkıh ilmindeki yeri için bk. Mehmet Özkan, “İmam Birgivî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri”, (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî*, (19-20-21 Ekim 2018). ed. Mehmet Bayyigit vd. 1/119-134. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.

² M. Hayri Kırbasoğlu, *Üçüncü Yol Mukaddimesi —Yenilikçi İslam Düşüncesine Giriş*, 1. Baskı, (İstanbul: Otto yay, 2014), 76. Birgivî'nin İbn Teymiyye'nin sistematik seleflik düşüncesinden etkilendiği iddiaları hakkındaki görüşler için bk. Adem Arıkan, “Osmanlı’da İbn Teymiyyeciliği Birgivî Üzerinden İhdas Etmenin İmkânı -Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Osmanlı’da İlm-i Kelâm: Âlimler, Eserler, Meseleler*, ed. Osman Demir vd. (İstanbul: İsar, 2016), 471-521.; Mehmet Dalkılıç, “İslam Mezhepleri Bağlamında Balıkesirli İslam Âlimi İmam Birgivî'nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Vehhabilik/Selefilikle Suçlanması'nın Günümüze Yansımaları”, (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî*, (19-20-21 Ekim 2018). ed. Mehmet Bayyigit vd. 2/25-37. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.; Abdullah Bayram, “Birgivî'nin Naslara Yaklaşımının Amaçsal Perspektiften Analizi: Ehl-i Hadîs ve Seleflik Sistematiği Çerçevesinde”, (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî*, (19-20-21 Ekim 2018). ed. Mehmet Bayyigit vd. 3/28-61. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.; Abdullah Demir, “İmam Birgivî Selefi mi Yoksa Mâtüridî mi?”, (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî*, (19-20-21 Ekim 2018). ed. Mehmet Bayyigit vd. 2/ 153-167. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.

³ Birgivî Mehmet Efendi, *Namaz'da Tadil-i Erkân*, çev. Ahmet İhsan Dündar, 1. Baskı, (İstanbul: Guraba Yayınları, 2014), 19-21.

⁴ Birgivî, *Namaz'da Tadil-i Erkân*, 29.

⁵ Muhammed Reşid Rıza, “Tasdiru't-târih”, *Mecelletu'menar*, 32/1 (Ekim 1315/1931), 3; Birgivî, *Namaz'da Tadil-i Erkan*, 4.

⁶ Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî, Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000), 85 vd.

⁷ Hulusi Lekesiz, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri* (İstanbul, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 263-267.

bozulmalardan arınma önerisi Hanefî-Mâturîdî esaslara göre bir Sünnî 'öze dönüş' düşüncesidir. O'nun çalışmalarında bunu açıkça görmekteyiz.⁸

Selefi ve geleneksel tarikat anlayışı gibi birbirine zıt yapılara mensup olanlarca ilgi gören Birgivi özelinde mezhep, taklit ve ictihad meselesinin irdelenmesi önemlidir. Bu çalışmanın mihveri de burası olacaktır.

İmam Birgivi'nin mezhep, taklit ve ictihad hakkındaki görüşleri

Mezhep

Fıkhî mezhepler, kendine özgü metodlarla Kur'ân ve Sünnet'te açık hükmü belirtilmemiş meselelerin dinî hükmünü keşfetmeyi gaye edinen sistemli yapılardır.⁹ Birgivi, mezhebi 'edille-i şer'îyyeden müctehidin ictihadı ile çıkarılan mesele ve hükümler' şeklinde tanımlar.¹⁰ Birgivi'ye göre her Müslümanın itikatta ve amelde uyması gereken mezhebi bilmesi ve onunla amel etmesi zorunludur.¹¹ Yine ona göre tevbe ve nefis muhasebesi yaparken de mezhep alimlerinin ictihad ve fetvasına göre hareket edilmelidir.¹²

Birgivi, mezhebin ortaya çıkışını şöyle açıklar: 'Ashabın çoğu müctehitti. Fetvâ sorma işi çok olmazdı. Sonra Müslümanların sayısı çoğaldı ve din konusunda câhillik arttı, âlimlerin sorulan soruların hükümlerini çıkarma ve bunu yazması fazlalaştı. Her meseleyi delili ile yazıya geçirdiler ve böylece mezhep doğdu. Ebû Hanîfe, Şâfi', Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, Süfyan-ı Sevri ve Dâvûd-u Tâi¹³ Kitap ve Sünnet'ten hüküm çıkarma işini yapmıştır. Yani bunlar müctehit imamlardır.'¹⁴

Birgivi'ye göre Ebû Hanîfe'nin öğrencileri de müctehid olsalar bile çoğu zaman kendisine tâbi olmuşlardır. Hanefî mezhebinde olan birisi bazı hususlarda belli şartlarla bu müctehidlerin ictihadlarından birine uyabilir. Çoğu yerde bu müctehid imamlar üstadları Ebû Hanîfe'nin usûlünden ayrılmadıkları için hepsinin ictihad usulü de tek mezhep sayılmıştır.¹⁵

Yukarıda yer alan açıklamalara göre, Birgivi'nin günümüzdeki anlamıyla mezhebin üçüncü nesilde oluştuğu, ilk nesilde bir âlime nisbet edilen bir mezhep oluşumuna gerek olmadığı düşüncesinde olduğu anlaşılır. Tedvin işine girişilmesi ve insanların mutlak müctehid imamları takip etmesiyle mezheplerin oluştuğunu ortaya koyar.

Birgivi, itikatta ehl-i sünnet dışındaki mezhepleri batıl sayar. Amelde Hanefî mezhebi dışındakileri ise bâtil saymaz. Hanefî mezhebinin ictihadlarının hatalı olma ihtimali olan doğru, diğerlerinin ictihadlarının ise doğru olma ihtimali olan hata olduğunu

⁸ Birgivi, *İnkâzû'l-hâlikîn*, (Resâil-İ Birgivi içinde), Hazırlayan: Ahmed Hâdî El Kassâr, 1. Baskı, (Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1971), 35-36.

⁹ Saffet Köse vd., *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara, Grafiker yayınları, 2012), 75.

¹⁰ Birgivi, *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, sadeleştiren: Faruk Meyan, (İstanbul: Bedir Yayınları, 1988), 141.

¹¹ Birgivi, *Risâle-i Birgivi (Vasiyetnâme)*, Konya Yusuf Ağa, no: 33, 14a-14b.; Birgivi, *Resâil-İ Birgivi*, 26-28; Birgivi, *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 141. Huriye Martı, *Birgivi Mehmed Efendi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 62-63.

¹² Birgivi, *İnkâzû'l-hâlikîn*, 18-19.

¹³ Davud-u Tâi'nin Ebû Hanîfe'nin derslerinde ictihad derecesine ulaştığı belirtilse de burada Davud ez-Zâhirî ile mi karıştırıldığının araştırılması gerekir.

¹⁴ Birgivi, *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 148-149; *Vasiyetnâme*, 19a-19b

¹⁵ Birgivi, *İnkâzû'l-hâlikîn*, 33.; *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 149.

söyler.¹⁶ Müctehid delile bakarak isabet de edebilir hata da edebilir. Doğru Allah katında tektir.¹⁷ Fikhî alandaki icthadı Birgivi mutlak hakikat olarak görmez. Mezhep imamlarının istinbatlarını hataya açık beşerî-fikrî çaba olarak değerlendirir. Bu yaklaşım fakihlerin genel tutumu olup, taassubu önlemede etkilidir.

Birgivi'nin açıklamalarına göre bir mezhebe mensup olmak, mesela, amelde Ebû Hanîfe'ye tabi olmak 'onu imam edinmek' 'amelde ve muamelede kitap ve sünnetten Ebû Hanîfe'nin anlayıp istinbat ettiklerini kabul ettim, onun icthadıyla amel etmeyi ihtiyar ettim.' demektir.¹⁸ O bu sözülle delil aramadan başkasının icthadını kabul etmek anlamındaki taklitin itikad sahasında olmasa da amelî alanda taraftarı olduğunu göstermektedir.

Birgivi'nin yaşadığı XVI. yy. Anadolu ve Rumeli bölgesinde Hanefî mezhebi resmi mezhep olmuştur.¹⁹ Birgivi de bunu benimsemiş sıkı bir Hanefî'dir.²⁰

Taklit

Taklit, dinî bir konuda, dayandığı delili bilmeden müctehidin görüşüne uymak, onun görüşüyle amel etmektir.²¹ İmam Birgivi, takliti 'araştırma ve delil olmaksızın sırf hüsn-i zan ile başkasına tabi olmak' şeklinde açıklar. İtikatta icmâlen de olsa delil aramak gerekir. Amelde taklit caizdir.²²

Birgivi'ye göre her müctehid kendi icthadına göre amel eder. Müctehid olmayanlar da onlardan öğrenmek ve amel etmek zorundadır. Bunun şartı olarak da taklit edilen kişinin müctehid olması ve fâsık olmaması gerekir. Taklit edilecek müctehidin görüşünü, mezhebini öğrenmenin yolunun muteber kitaplarla ya da ilmiyle ve ameliyle güvenilir olan adaletli bir alimin o müctehidin böyle bir görüşü olduğunu haber vermesiyle olacağını söyler. Her kitapla amel etmek doğru olmadığı gibi her hangi birinin sözülle de amel etmek caiz değildir. Kişi tahkik ve istidlal ehli değilse tahkik ve istidlal ehli birini taklit eder.²³

Başka mezhebi ya da bir müctehidin icthad etmeden önce başka bir müctehidi taklit etmesi konusunda Ebû Yûsuf'un Cuma günü guslettiği ve Bağdat'ta Cuma namazı kıldığı, ancak yıkandığı kuyudan bir fare ölüsü bulunduğu haberi kendisine gelince 'biz bu hususta Medineli kardeşlerimizin (Maliki mezhebi) kavliyle hareket ederiz' sözünü nakleder. Müctehidin taharete taklitinin caiz olmasının mukallit için evveliyetle caiz olduğunu söyler.²⁴ Nitekim Ebû Hanîfe'nin öğrencileri müctehid oldukları halde bazı meselelerde

¹⁶ Birgivi, *Vasiyetnâme*, 18a.; Halis Demir, "Birgivi'nin 'Risale-i Birgivi' Adlı Eseri Üzerine İncelemeler", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2017), 197-259, 221. Bu çalışma "Vasiyetnâme" üzerinde yapılmış en kapsamlı makaledir.

¹⁷ Birgivi, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, çev. Celal Yıldırım, 4. Baskı, (İstanbul: Demir Kitabevi, 1996), 21.

¹⁸ Birgivi, *Vasiyetnâme*, 29; *İnkâzü'l-hâlikîn*, 33-34, *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 150.

¹⁹ Mehmet Özkan, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Âlim ve Fakihi Muhammed Birgivi'nin Fikhî Meselelere Yaklaşımı*, 1. Baskı, (Bursa, Emin yayınları, 2016), 38-42.

²⁰ Birgivi, *Vasiyetnâme*, 33. *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 148.

²¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Islahatı Fikhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 1/245; Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 205; Abdurrahman Haçkalı vd. *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara, Grafiker yayınları, 2012), 268.

²² Birgivi, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 48; *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 146-148.

²³ Birgivi, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 48.

²⁴ Birgivi, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 209.

üstadlarını taklit ediyorlardı. Bazen de İmamlarından farklı icthadlarda bulunuyorlardı. Müstakil müctehidler ise herhangi bir kimseyi taklit etmemektedir.²⁵

Delili bilmek ve delilin hükme delaletini bilmek müctehidin bilebileceği bir iş olduğundan mukallitin delili güvenilir alimin fetvası ya da muteber kitaplardan nakledilen fetva ise o kişi bunu bırakıp herhangi birinin fetvasıyla ya da muteber kitaplar dışındaki bir fetva ile amel etmesi caiz olmaz.²⁶

Edille-i şer'îyyeye uygun olmayan bir görüşü taklit ise gelenekte kınanan taklittir. Bu tür takliti reddeden Birgivi, güvenilir kaynaklara ve güvenilir alimlere başvurmayı zorunlu görür.

İctihad ve İctihadda Hata

İctihad, nass ve icmâ ile hükmü açıkça ortaya konulmamış şer'î amelî bir meselenin hükmüne ulaşmak için müctehidin bütün çabasını sarf etmesidir. İctihadın sonucu zannî bilgi verir, kesin bilgi doğurmaz. Kesin hüküm nass ya da icmâ ile sabit olur. İctihadın hükmü farz-ı kifâye olup, usûlüne uygun yapılan icthaddan dolayı hata etse bile müctehidin sevap kazanacağı kabul edilmiştir.

Müctehidin yapmış olduğu icthadın sonucuyla ilgili fıkıh geleneğimizde iki farklı görüş vardır. Bunlardan biri, her müctehidin isabet ettiğini kabul eden 'musavvibe' görüşüdür. Diğer görüş ise, icthadî bir konuda tek bir hüküm olduğunu ve müctehitlerden sadece birinin isâbet edeceğini kabul eden 'muhattîa' görüşüdür.²⁷

Birgivi'ye göre tercih edilen görüş, hatâ eden müctehidin hata da etse usûlüne göre davrandığı için günah kazanmayacağıdır. İmam Birgivi, 'usûlu'd-din' yani itikad alanında icthadda hatanın özür kabul etmediğini belirtirken, fıkıh alanında yani amelî konularda müctehidin hatasının özür sayıldığına vurgu yapar. Ancak ibadet alanında icthadda yapılacak hatanın müekked sünnetle çatışma halinde itikatta icthad hatası gibi münker görülmesi gerektiğini söyler.²⁸ Bu durumda Birgivi, icthada açık olmayan alanın varlığını ve bu alanda hakikatin tek olduğunu, usûlu'd-din dışında icthada açık olan alanlarda muhattie ekolünü ve bir icthadın bir diğerini nakzetyemeyeceğini benimsemiş görünmektedir.

Birgivi, namazın vücûbu, riyânın haramlığı gibi Kur'ân, sünnet ve icmâ gibi nassa dayalı kat'î meselelerde müctehidi taklitle gerek olmadığını, bu konuların icthada kapalı olduğunu; zannî meselelerde ise icthaddan ve taklitten kaçınılamayacağını ancak bu icthad işini hükümlerin kaynaklarına vakıf, araştırmaya ehil ve sırf taklit derecesinden yukarı çıkmış kimsenin yapabileceğini söyler.²⁹ Kur'ân ve hadislerde mevcut hükümlerin bir kısmının anlaşılmasının ihtisas gerektirdiğini, bunu ancak o alanda ehil alimlerin anlayabileceğini söyler. Bu alanda icthada liyakati olmayanların ise bu müctehitlere uyması

²⁵ Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn*, 70.

²⁶ Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn*, 77.

²⁷ Karaman, *İctihad*, 16.; H. Yunus Apaydın, "İctihâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 35/432-435, Haçkalı, *İslam Hukuku El Kitabı*, 255.

²⁸ Birgivi, *et-Tarikâtü'l-Muhammediyye*, 37-38.

²⁹ Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn*, 59-60.

gerektiğinin emredildiğini vurgular.³⁰ Buradan anlaşılmaktadır ki icthad işi nass ve icmâ ile belirlenmemiş “ictihada açık” olan meselelerde olur.³¹

İctihad Ehliyetinin Önemi ve Şartları

İmam Birgivî, şu cümlelerle fıkıh alanında uzmanlığın önemini edebî bir üslubla belirtir: “*Her insan mutlaka kusur işler, hata yapar. Fakat bir beygir iyi cins bir atla yarışamaz, bir tahta parçası keskin bir kılıçla savaşa tutuşamaz, bir kedi aslanla kavga yapamaz ve bir kıvılcımın ışığı da dolunayın yanında bir anlam ifade edemez. Allah kendi ağırlığını bilip ona göre hareket edene rahmet etsin*”³²

Birgivî'nin anlayışında dinin korunması için icthad ehliyeti önemlidir. Para vakıflarının geçersizliği konusundaki delillerinden birisinde içlerinde müctehid bulunmayan bir toplumun örfünün avam ya da havas olsun bir konuda, icmâ ve delil olamayacağını söyledikten sonra, icthad ehli olmayanların görüşünün haram olanı helal kılmaya götürebileceğini, bunu da akli ve dînî hassasiyeti olan kimsenin söyleyemeyeceğini belirtir.³³ O keyfi yorumların dini tahrif ettiğini, ilmi zayıf kişilerin gece karanlığında odun toplayanlar gibi iyiyi kötüden ayırmadan zayıf, hatta uydurma sözleri eserlerine aldıklarını, insanların hevasına uygun düşen bu eserlerin rağbet görüp, iyilerin eserlerinin unutulduğundan şikayet eder.³⁴

Onun “müctehidin icthadının edille-i erbaadan delili olmalı, kitap, sünnet ve icmâyâ aykırı olmamalı” ifadeleri ışığında³⁵ müctehitte aradığı özellikler şunlardır:

Kaynak Bilgisi

Kitap/Kur'ân Bilgisi

Birgivî, Kur'ân'ın hükümlerin mercii ve onları isbat eden ilk kaynağı olduğunu, onun zâhiriyle hükmetmenin gerekliliğini söyler.³⁶ Birgivî'ye göre Kur'ân'ı kendi görüşüyle tefsiri yasaklayan hadisten³⁷ murad edilenin, Kur'ân'ı sadece rivayete bağlı kalarak tefsir etmek değildir. Böyle olsaydı Birgivî'ye göre icthad kapısının da kapanması gerekirdi ve bu icmâ ile batıldır. O halde hadiste geçen yasaklama, Kur'ân'ın tümü hakkında olmayıp sadece müteşâbihler hakkındadır. Birgivî ayrıca nasih ve mensuhu, icmâyâ, ehl-i sünnet akidesini bilmemeyi, sadece arap diline dayalı tefsir yapmayı da yasak kapsamında değerlendirir.³⁸

Sünnet Bilgisi

³⁰ Birgivî, *Cilâu'l-kulûb*, (Resâil-İ Birgivî içinde), 31.

³¹ H. Yunus Apaydın, “Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik”, *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı* (İstanbul, İSAM, 2010), 337.

³² Muhammed Atif Yıldırım, *Birgivî'nin Şeyhain (Burhânüşşerîa ve Sadrüşşerîa) savunması (Risâle fî Reddî'l-islâh ve'l-izâh)*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 3; Birgivî, *Risâle fî reddî'l-islâh ve'l-izâh*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Arabî, nr. 583, vr. 23a.

³³ Birgivî, “*Vesaya*”, 168-171.'den naklen Şule Önder, “İslâm ve Osmanlı hukukunda İmâm Birgivî ve Ebussuûd Efendi'nin Para Vakfı tartışmaları” (Konya, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 66.

³⁴ Birgivî, “*Şerhü erbaîne hadîsen*” den naklen Özkan, *Birgivî'nin Fıkhi Meselelere Yaklaşımı*, 29.

³⁵ Birgivî, *İkazü'n-nâ'imîn ve ifhâmü'l-kâsırîn*, (Resâil-İ Birgivî içinde), 94.

³⁶ Birgivî, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 13.

³⁷ Tirmizi, Tefsir 1; Ebu Davud, İlim 5.

³⁸ Birgivî, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 157.

Müctehid, sened ve metin yönüyle sünneti bilmelidir. Nitekim fıkıh kitaplarındaki ayrıntılı hükümleri Kuran'da değil sünnette buluruz. Birgivi de darulhadis hocası yapmış ve muhtemelen ders kitabı olarak bir hadis usûlü kitabı yazmıştır. Bu eser Osmanlı medreselerinde okutulmuş ve şerhleri yapılmıştır.³⁹

Birgivi sünneti peygamberin devamlı olarak yaptığı şeyler olarak tanımlar.⁴⁰ Ona göre Hulefâ-i râşidîn'in yaptıkları da peygamberin sünneti kapsamına dâhil edilir. Çünkü onlar bir şeyi ya peygamber devamlı yaptığı için yapmıştır ya da terâvih namazında olduğu gibi onun zamanında farz kılınma endişesi sebebiyle yapmadığı şeyi engel kalktığı için yapmışlardır.⁴¹ Birgivi'nin bu yaklaşımı Hanefî icthad anlayışı bağlamında sahâbi icthadının delil değerini de yansıtır. Birgivi'ye göre Kur'ân ve sünnetten hüküm çıkarma işini ehli olan yapabilir. Bidatçilerin peygambere saygıda bulduklarını zannetseler de peygambere tazimi eksilttiklerini, câhillikle bidat işleyenini yaptığığın sünnet olduğunu zannettiğini söyler.⁴²

Birgivi, icthada dair meselelerde rivayetlerin sıhhatini bilmenin önemini şu örnekle net bir şekilde açıklar: Kemalpaşazâde'nin *İslah'ına* yaptığı tenkitte teyemmüm meselesinde Hasan b. Ziyad'dan gelen bir rivâyeti Kemalpaşazâde'nin Hasan b. Ziyad'ın görüşü olarak göstermesine onun güvenilen sika bir râvi olduğunu, ondan gelen rivayetleri ya bir nakil ya da kendisinin bir görüşü olarak kabul etmemiz gerektiğini, bu söz bir nakil ise o zaman bunu rivayetlerin kabul kriterlerine göre kabul etmemiz gerektiğini, onun bir görüşü ise râvilerin ondan rivâyeti olduğunu, Hasan b. Ziyad'ı bu meselede töhmet altında bırakmanın tadrîcî olarak Ebû Hanîfe'ye ve sonra da onun tâbi olduklarına kadar uzanacağını belirtir.⁴³ Âlim sika olsa bile cevaz konusunda şöhret bulmayan görüşün yeterli olmadığını söyler.

Birgivi, Kur'ân ve sünnete uymuyor görünen selefin bazı rivayetlerini ise taassup gösterip almak yerine aklî izahlarda bulunarak reddeder, rivayetlerle, nakille yetinmez. Değerlendirmelerini usûl ve mantık ilkeleriyle yapar, kendisine yöneltilecek muhtemel eleştirilere ya da mevcut eleştirilere cevaplar vererek ilmî dirayetini gösterir.⁴⁴ Meselâ zühd ve tasavvuf alanında seleften gelen rivayetlerle ilgili nakillerin sıhhatini menetme gerekçesinin bunların iyi bir kontrolle gelmediklerini, çoğunun senetsiz olduğunu söyler. Bu nedenle seleften nakledilen senetsiz rivayetlerle ayet ve hadislerle sabit olanlar arasında tercihini ayet ve hadislerin tarafında koyar.⁴⁵

İcmâ' Bilgisi

'Ümmetin hatada birleşmeyeceği' nassının uyarısı gereği müctehit imamların ittifakına aykırı icthadda bulunmamak için müctehidlerin icmâ bilmesi şart koşulmuştur. Birgivi'ye göre icmâ kesin bir delildir.⁴⁶ Birgivi icmâ delilini muhaliflerine karşı bağlayıcı

³⁹ Bk. Sadık Cihan, "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Kırk Hadis Dışında Muayyen Sayıda Derlenen Hadis Mecmuaları ve Bir Hadis Üzerine Yapılan Risaleler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (1977), 157-173.

⁴⁰ Birgivi, *Talikat alel inaye*, yayına hazırlayan: Mehmet Özkan, (Bursa: Emin yayınları, 2016), 29b.

⁴¹ Birgivi, *Risâle fi reddi'l-islâh ve'l-izâh*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Arabî, nr. 583, 27a' dan naklen Muhammed Atif Yıldırım, *Birgivi'nin Şeyhâyn Savunması*, 28, Özkan, *Birgivi'nin Fikhi Meselelere Yaklaşımı*, 305.

⁴² Birgivi, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 13.

⁴³ Birgivi, *Risâle fi reddi'l-islâh ve'l-izâh*, 36a-b.

⁴⁴ Birgivi, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 41-53

⁴⁵ Birgivi, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 18.

⁴⁶ Birgivi, *Talikat alel inaye*, 82

delil olarak kullanırken muhaliflerinin bazı icmâ iddialarını sükûtî icmâda, haber-i vâhid yoluyla nakledilen icmâ ve ihtilaftan sonra oluşan icmâ gibi hüccet olduğunda ihtilaf olan icmâ kısmında değerlendirir.⁴⁷

Birgivî icmânın müctehitlere mahsus olduğunu tekrarlayıp para vakfı konusunda bunun pratik bir sonucu olarak aralarında müctehid bulunmayan avam ve havasın bir uygulamasının teâruf ve teâmülle kıyasa aykırı olarak delil olamayacağını belirtir. Bir konuda teamülün, örfün olup olmadığını müctehidin ictihadına bağlı görür.

Arapça Bilgisi

Kitap ve Sünnet'e ait deliller Arapça'dır. Bunlardan hüküm çıkarmak bunların dilini anlamakla mümkündür. Arapça dil bilgisi sahasında yazdığı, *el-Emsiletü'l-Fazliyye, Kifâye, Avâmil ve İzhâr* adlı eserleri Osmanlı medrese eğitiminin temel eserleri arasına giren Birgivî, Arapça bilgisinin, şer'î ilimlere hizmet edebilecek tarzda öğretilmesine çaba gösterir.⁴⁸ Birgivî, Kur'ân ve hadislerin anlamlarının arapça bilgisiyle öğrenileceğini söyler.⁴⁹

Para vakıfları meselesinde para ile intifâsı halinde aynı baki kalan şeyin denk olmadığına delil olarak mezhep imamlarının buna cevaz vermeyişini 'bunlar denk olsaydı onlara gizli kalmazdı çünkü onlar lügat alimi ve ictihad ehlidir.' diyerek arapça bilgisinin ictihaddaki rolüne vurgu yapar.⁵⁰

Yöntem Bilgisi

Kıyas Bilgisi

Müctehid, nasslardan hüküm çıkarabilmek için hüküm elde etme yöntemlerini, yâni usûl ilmini de bilmelidir. Birgivî eserlerinde pek çok fıkıh usûlü kural ve kaidesine atıflar yapmıştır. Birgivî iskât-ı salât konusundaki ictihadı ele alırken namazın iskâtı uygulamasının Kitap ve sünnetten bir delili olmadığını, namazın oruca kıyasının ise gayr-i ma'kûl'il-ma'nâ olduğu için doğru olmayacağını, namazın fidyeye kıyasının fer ile asıl arasında denklik olmadığı için fidyenin oruç yerine geçmesine kıyas ederek namaz yerine de fidyenin kabulünü doğru görmez. Ancak ulemanın 'inşallah' kaydını koymasını ve orucun fidyasını zorunlu sayarken namazın iskâtını zorunlu saymamasını onlar adına mazeret olarak zikreder.⁵¹

Diğer Şartlar

Örf Bilgisi

Birgivî, müctehidin dikkate alması gereken fer'î delillerden biri olarak 'teârufu' zikreder. Ebul-Leys'in *Bostanu'l-ârifîn* isimli eserindeki kimlerin fetvâ verebileceği bölümüne yaptığı uzun atıfta fetvâ verecek kişinin insanlar arasındaki muameleleri bilmesi gerektiğini yazar. Birgivî, içinde yaşanan toplumun telakki ve anlayışlarını dikkate almadan

⁴⁷ Birgivî, *Hâşiye fî Reddi Akvali Ebisuûd*, 252'den naklen Özkan, *Birgivî'nin Fıkhi Meselelere Yaklaşımı*, 309.

⁴⁸ Lekesiz, *Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri*, 54; Huriye Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 59

⁴⁹ Birgivî, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 28.

⁵⁰ Birgivî, *risale liibtali vakfinnukudi*, 171'den naklen Şule Önder, "İslâm ve Osmanlı hukukunda İmâm Birgivî ve Ebussuûd Efendi'nin Para Vakfı tartışmaları" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 67.

⁵¹ Birgivî, *Cilâu'l-Kulûb* (Resâil-i Birgivî içinde), 19.

fetva verilemeyeceğini, ancak bunu icthad ehliyeti olan kişinin yapabileceğini açıkça söylemektedir.⁵²

Kütüb-ü Mutebere Bilgisi

Birgivi, devrin icthad ve müctehid anlayışına bağlı olarak kaynaklarda da bir hiyerarşiden bahseder. Birgivi'ye göre fıkıh alanında yazılmış her kitabın yazdığına itibar edilmez. Amel edebilmek için o görüşlerin delillere ve muteber sayılan kitaplara uyması gerekir. Mukallidin delilinin, ilmüne ve dinine güvendiği kimselerin muteber kitaptan naklettiği fetvâ olduğu görüşündedir.⁵³ Buna göre mukallidin işittiği hadis dört delile (edille-i erbaa/Kitap, sünnet, icmâ ve kıyas-ı fukahâ) ve muteber kitaplara uygunsam amel eder.⁵⁴ Bir eserin yazarının sika güvenilir olması da yeterli olmayıp eserin de muteber olması gerekir.⁵⁵ Birgivi, dinin muhafazasının ancak muteber kaynaklara dayanmakla olacağını iddia etmiştir.

Birgivi'nin eserinde eser isimlerinin ve Hanefi ulemasının fetvâlarının yoğun bir şekilde zikredilmesinde ve muteber kitaplar dediği eserleri esas almasında "önceki âlimlerin şer'i konulardaki icthadlarını bilmeden fetva vermenin caiz olmayacağı" anlayışı etkili olmalıdır. Nitekim İbnu'l-Kayyim de, buna benzer bir görüşü Ahmed b. Hanbel'e nisbet etmektedir.⁵⁶

Müslüman ve Âdil Olmak

Birgivi'nin eserlerinden anlaşılacağı üzere icthada kalkışanların müslüman olması gerekir. Müslüman olması da yetmez ilim ve amelde güvenilir /sika, itimad edilir/âdil olmalıdır.⁵⁷

Kariha/Özel Yetenek

Birgivi'nin Ebû Hanîfe hakkındaki açıklamalarından "kariha/özel yetenek" denilen doğru anlayış ve iyi değerlendirme gücüne sahip olmanın da müctehidde aranması gereken şartlar içinde olduğu sonucu çıkmaktadır.⁵⁸

Müctehid Tabakaları, Teâruz ve Tercih

Bugünkü anlamda bir kanunlaştırmanın olmadığı dönem için mevcut icthadları derleyen kitaplar (veya fukahâ) arasında bir kategorik ayırımın yapılması, mezhep çizgisini koruma düşüncesi, hukuk istikrarı açısından gerekli görülmüş, icthadlar arasından kimin sözünün alınıp kimin sözünün terk edileceğini bilmek bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sayede fetvâ verecek olan kişi, iki ya da daha çok görüş arasından tercih yapabilmıştır.

⁵² Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn* (Resâil-i Birgivi içinde), 71, bk. Ebulleys Semerkandî, *Bostanularifin*, ter. Abdulkadir Akçiçek, (İstanbul, Bedir yay, 1974) 718.

⁵³ Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn* (Resâil-i Birgivi içinde), 80.

⁵⁴ Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn* (Resâil-i Birgivi içinde), 77.

⁵⁵ Birgivi, *İkazü'n-nâ'imîn ve ifhâmü'l-kâsırîn* (Resâil-i Birgivi içinde), 88.

⁵⁶ H. Yunus Apaydın, "Sibt İbni'l-Cevzi'nin "İsarü'l-İnsaf" Adlı Hilafiyat Eseri Üzerinde Fukahanın Hadisler Karşısındaki Tavrı Açısından Bir İnceleme", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 / 7 (Eylül 2014): 133-160, 134, Bkz. Şemsuddin, Ebu Abdillah Muhammed b. -Eb1 Bekr İbn Kayyimi'l-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, (Kahire, tsz.), 1/44-45.

⁵⁷ Birgivi, *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 232, 221.

⁵⁸ Birgivi, *Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi*, 148-149.

Birgivî de müctehid tabakalarını benimsemiştir. Ebu-l-Leys'in fetva verecek kişi hakkındaki görüşlerini naklettiği yerde mutlak müstakil müctehitten (Müştehid fiş-şer') bahsettiği gibi mezhepte müctehid olan imameyn'den ve mezhep sahibinin görüşlerinden rivayet bulunmayan meselelerde icthad eden Kadıhan gibi müctehitlerden bahseder. Merginânî, Sadruşşerîa ve Burhânîşşerîa'yı da tercih ashabi sayar.⁵⁹

Birgivî'ye göre müctehid imamların görüşleri arasında tercih yapacak kimsenin amel ve sözüyle de kamil bir kimse olması gerekir. Birgivî'ye göre Kemalpaşazâde dini işlere önem vermeyen bir kimsedir ve bu nedenle Kemalpaşazâde'nin Hanefî Meşayihî hilafına olan görüşlerinin delil değeri olamayacağını söyler.⁶⁰ Bununla beraber kendisi de fetvâlar arasında tercihte bulunmuştur. Birgivî, hayz konusunda yazdığı eserinde de görüşlerinin meşhur bazı kitaplara aykırı zannedilerek hemen reddedilmemesini, ömrünün yarısını bu ilime harcadığını, bu alanda temayüz ettiğini belirterek ve yazdıklarının usûl, fûrû', kavâid, ma'küle arz edilmesini söyleyerek tercih ehlerinden olduğuna işaret eder.⁶¹

Kendisine isnad edilen '*kavlül vasit beynel ifrat vet tefrit*' isimli eserde ise şayet eser ona ait ise tercih konusunda yukarıda belirttiğinden çok farklı bir yaklaşım izlemiştir. Farklı fikirlerin teâruzunda doğru olan tavrın, iki tarafın da delillerini gizlemeksizin ortaya koyup değerlendirmek ve ikisinden muteber olanı tercih etmek, diğer görüşü de görmezden gelmeden ve zorlamada bulunmadan yorumlamanın şart olduğunu söyler.⁶²

İctihad Kapısının Kapanması/Kapatılması

Fıkıh ilminde insanların karşılaştığı hukûki sorunlar nass ve icthadla çözülür. İctihad, sorunların çözülmesi demekse ve insanların sorunları devam edecekse bu durumda icthad kapısının kapanması ya da kapatılması aklen mümkün değildir. Sistem kurucu icthadın / mezhep teşekkül etmenin kapısı ise kapatılmayıp doğal bir şekilde kapanmıştır.⁶³ Birgivî'nin yaşadığı dönem de kurucu icthad kapısının kapandığı ve müstakil müctehidin kalmadığı devirdir. Birgivî'ye göre de (kurucu) icthad kapısı kapanmıştır ve zamanında müstakil müctehid yoktur.⁶⁴ Kur'ân'ı reyî ile tefsir etmenin yasaklandığı rivâyete yaptığı yorumda açıkça mezhep içi icthadın devam ettiğini, aksi düşüncenin batıl olduğunu söyler. Onu icthad karşıtı, koyu taklitçi, taassup ehli mezhepçi gösteren araştırmacıların bu noktayı gözden kaçırdığı görülmektedir.⁶⁵

Birgivî “tahkiki ispat müctehidin işidir, zamanımızda ise müctehid yoktur” sorusuna şu cevabı verir: ‘Şeriatte meseleler iki kısma ayrılır: a. Namazın vücubu, riyanın haramlığı gibi Kur'ân, sünnet ve icmâ gibi nassa dayalı kati olup bu kısımda müctehidi taklitle gerek yoktur. B. İctihâdî olan zannî meseleler: Burada taklitten kaçınılamaz. “Hükümlerin

⁵⁹ Birgivî, *Risâle fi Reddî'l-İslâh ve'l-İzâh*; 24b-25a; Sezayî Bekdemir, “Sadruşşerîa'nın Usulcülüğü/Hukukçuluğu” *Universal Journal of Theology*, 2/ 1 (2017), 82.

⁶⁰ Yıldırım, *Birgivî'nin Şeyhayn savunması*, 26, 129; Birgivî, *Risâle fi Reddî'l-İslâh ve'l-İzâh*; 26a

⁶¹ Birgivî, *Risâle fi Reddî'l-İslâh ve'l-İzâh*; 41b. Hayz konusunda “Zuhru'l-müteehhilîn” adlı eserinde, kendisinin meşhur kitaplara muhalif görüşlerinin reddedilmemesini, ömrünün yarısını fıkıh ilmine adadığını ve imamların görüşlerinden muteber olanı seçtiğini söyler. Birgivî, *Hanımlara Mahsus Haller Hayız Ve Nifas*, çev. Haluk Halitoğlu 1. Baskı, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016), 14.

⁶² Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, 128.

⁶³ H. Yunus Apaydın, “Fıkıhın Yenileşmesi ve Ekol Sistematiği”, *İslam Fıkıhının Dinamizmi*, ed. Yunus Vehbi Yavuz (Bursa: Kurav, 2006), 74-75.

⁶⁴ Birgivî, *İnkâzû'l-hâlikîn* (Resâil-İ Birgivî içinde), 69

⁶⁵ Birgivî, *et-Tarikaü'l-Muhammediyye*, 157.

kaynaklarına vakıf, araştırmaya ehil ve sırf taklit derecesinden yukarı çıkmış kimsenin fetvâ vermesine ruhsat olduğu gibi, icthadın tecezzisinin cevazını kabul eden bir kimse bir meselede icthad iddiasında bulunabilir." dedikten sonra Hanefî fakih ve usûlcü Ebû'l-Leys Semerkandî'nin Bostan'ından kimlerin fetvâ verebileceği bahsinde şunları nakleder: 'Âlimlerin (Ebû Hanîfe ve İmameyn'in) kavillerini/ictihadlarını bilmeyenlere fetvâ vermek caiz olmaz. Bunların kavillerini nereden aldıklarını da bilmek gerekir. Ayrıca insanların muamelelerini de bilmek gerekir. Çünkü bir kimse âlimlerin sözünü bildiği halde insanların muamelelerini bilmeyebilir ve sonra insanların hangi mezhebe salik olduklarını da bilmesi gerekir. Eğer kendisine bir meseleden sorulursa ve mezhep sahibi âlimlerin o meselede ittifak ettiklerini bilirse bu caizdir ya da caiz değildir demesinde bir beis yoktur. Bunu onlardan hikaye yoluyla da nakledebilir. *Şayet o meselede ulemânın⁶⁶ ihtilafı varsa bu falanın kavline göre caizdir, falanın kavline göre cazi değildir der ve bir kavli seçip delilini bilmeden 'bazıları şöyle demiştir' tarzı cevap vermesi caiz değildir. İsam b. Yusuf'tan Ebu Hanîfe'nin dört arkadaşının (Züfer, Ebû Yûsuf, Atiyye b. Yezid, Hasan b. Ziyad) 'sözümüzü neye dayanarak söylediğimizi bilmeyenlerin, sözümüze göre fetva vermeleri helal olmaz.' İbrahim b. Yûsuf, Ebû Yûsuf'tan o da Ebû Hanîfe'den 'neye dayanarak konuştuğumuzu bilmeyen kimsenin sözümüzle fetva vermesi helal olmaz.' dediğini nakleder.⁶⁷ Ebû Hanîfe'nin öğrencileri müctehid oldukları halde pek çok konuda imamı taklit ediyorlardı ve İmam Şafî'ye ya da İmam Mâlik gibi müstakil mezhep (müctehid) sayılmamışlardı.⁶⁸ Nitekim Ebû Yûsuf'un vefât hastalığında: "Yâ Rabbî! Bildiğim konularda kullarının arasında icthadıyla hükmettim. Bulamadığım şeyde seninle benim arama Ebû Hanîfe'yi koydum/onun icthadını vasıta kıldım." dediğini nakleder. Zamanın müctehidsiz olamayacağı görüşünde olanlar olsa da kitap, sünnet, icmâ ve kıyasa göre bunun doğru olamayacağını söylemekle yetinir. Burada geçen 'Müctehid'den kastın (yeni bir usûl oluşturacak şekilde icthad faaliyetinde bulunan) 'mutlak müctehid' olarak anlaşılabilirliğini söyler.⁶⁹*

Yukarıda geçen bu ifadeler onun "zamanın müctehidden/ictihaddan yoksun olması" (*hulüvvü'l-asr 'ani'l-müctehid/ictihad*), 'müctehid bulunmadığı, sadece mezhep görüşlerini aktarabilen fakihlerin kaldığı' durumda ne yapılacağı, görüşlerin ve delillerin dikkate alınma sıralaması, icthad ehliyeti, icthadın bölünmesini kabul edene göre bir konuda müctehit olanın başka konuda diğer bir müctehidi taklit etmesinin cevazı, bir müctehidin icthad etmeden önce başka bir müctehidi taklitinin cevazı hakkındaki anlayışı ortaya çıkmaktadır. Tüm bu işlemlerde aslında fıkıh birikimi güçlü, ehliyetli bir fakihin müntesip olduğu mezhebin usûlünce meseleleri çözmesi hâlinde, olayları hükümsüz bırakmayıp fakihlerin, müctehid imamın yerini aldığı izlenimi doğmaktadır. Birgivi de yeni bir icthadda bulunmadığına ancak sırf taklit mertebesinde de olmadığına dikkat çeker. Onun yapmaya çalıştığı da geleneksel mezhep anlayışının temel kabullerine riayet etme ve teessüs etmiş Hanefî çizgi içinden mevcut usûl kuralları ve mezhep görüşlerine sadık kalarak konuşma, tutarlı bir çözüm bulma çabasıdır.

Sonuç

Birgivi Mehmet Efendi'nin eserleri asırlarca medrese tahsilinde ve halk arasında okunmuş, sosyal ve hukuki hayatla ilgili ciddi çıkışları zamanında yankı uyandırmış, devlet

⁶⁶ Burada Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed kast edilir.

⁶⁷ Ebulleys Semerkandî, *Bostan*, ter. Abdulkadir Akçiçek, (İstanbul: Bedir yay, 1974), 718

⁶⁸ Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn*, (Resâil-İ Birgivi içinde), 70.

⁶⁹ Birgivi, *İnkâzü'l-hâlikîn* (Resâil-İ Birgivi içinde), 71.

ricalinin ilgisini çekmiş, devrin hukuk adamlarıyla ilmi tartışmalar yapmış, görüşleri ulema arasında beğeni kazanmıştır. Eserleriyle Osmanlı toprakları dışında da farklı mezheplere mensup İslam Hukukçularını etkilemiş ve takdir görmüştür. Fıkıh çalışmalarında amelî faydası olan güncel konuları halkın anlayacağı sade bir dille anlatmıştır.

Birgivi Mehmed Efendi'nin eserlerinde reddiyeci tavır sergiler. Bozulmuş bir toplum düşüncesi vardır ve bu toplumu düzeltme yolu Kitap ve sünnetin sahih anlamına göre yaşamaktır. Bunun gerçekleşmesi de onun reçetesinde itikat ve amelde doğru mezhep anlayışına sahip olmaktadır. Konuları ele alırken usûl ve fıkıh alt yapısıyla mantikî cevaplar vermeye özen gösterir. Hanefî usûl anlayışına olan güveni tamdır. Yaşadığı dönemdeki Osmanlı Hanefiliğinin önemli temsilcilerinden Ebû's-Suûd ve İbn Kemal gibi isimlere karşı aynı mezhebin usûlünü ve mezhep içindeki görüşleri kullanarak çok farklı bir neticeye ulaşabilmiştir. Mezhebe uymanın zorunluluğunu Kur'ân ve Sünnetin sahih anlamını korumak için zorunlu sayar ve karşı görüştekileri delilleri yanlış yorumlamakla itham eder.

Onun icthad ve taklit anlayışına dair ulaştığımız sonuçlardan en önemlilerinden biri; İmam Birgivi'nin İbn Teymiyye olarak sunulmasının doğru olmayacağıdır. Hanefî-Mâtürîdî geleneğe bağlı bir çizgide çözümler üretir. Eserlerinde geleneğin mantığını, fıkıh kurallarını kullanarak kalıcı ve topluma faydalı sonuçlar bulmaya çalışır. Sorunları mezhep çizgisinde ana ilke, kural ve kıyas gibi tekniklerle çözme taraftarıdır.

KAYNAKÇA

Apaydın, H. Yunus. "İctihâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35 / 432-435. İstanbul: DİA Yayınları, 2000.

"Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik", *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı* (İstanbul, İSAM, 2010)

"Sıbt İbni'l-Cevzi'nin "İsarü'l-İnsaf" Adlı Hilafiyat Eseri Üzerinde Fukahanın Hadisler Karşısındaki Tavrı Açısından Bir İnceleme", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 / 7 (Eylül 2014): 133-160

"Fıkıhın Yenileşmesi ve Ekol Sistematiği", *İslam Fıkıhının Dinamizmi*, ed. Yunus Vehbi Yavuz, Bursa: Kurav, 2006.

Arıkan, Âdem vd. "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkânı -Eleştirel Bir Yaklaşım", *Osmanlı'da İlm-i Kelâm: Âlimler, Eserler, Meseleler*, Ed. Osman Demir vd., İstanbul: İSAR, 2016.

Bayram, Abdullah. "Birgivi'nin Naslara Yaklaşımının Amaçsal Perspektiften Analizi: Ehl-i Hadîs ve Seleflik Sistematiği Çerçevesinde", (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivi, (19-20-21 Ekim 2018)*). ed. Mehmet Bayyigit vd. 3/28-61. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.

Bekdemir, Sezayi. "Sadrüşşeria'nın Usulcülüğü/Hukukçuluğu" *Universal Journal of Theology*, 2/ 1 (2017), 74-84.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Birgivi, Mehmed Efendi. *Resâil-İ Birgivi*, Hazırlayan: Ahmed Hâdî El-Kassâr, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1971.

et-Tarikaü'l-Muhammediyye, çev. Celal Yıldırım, 4. Baskı, İstanbul: Demir Kitabevi, 1996.

Risâle-i Birgivi (Vasiyetnâme), Konya Yusuf Ağa, no: 33

Birgivi Vasiyetnâmesi Kadızâde Şerhi, sadeleştiren: Faruk Meyan, İstanbul: Bedir Yayınları, 1988.

Risâle fî reddi'l-islâh ve'l-izâh, Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Arabî, nr. 583, vr.23a.

Talikat alel inaye, yayına hazırlayan: Mehmet Özkan, Bursa: Emin yayınları, 2016.

Namaz'da Tadil-İ Erkân, çev: Ahmet İhsan Dünder, 1. Baskı, İstanbul: Guraba Yayınları, 2014.

Hanımlara Mahsus Haller Hayız Ve Nifas, ter. Haluk Halitoğlu 1. Baskı, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016.

Cihan, Sadık. "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Kırk Hadis Dışında Muayyen Sayıda Derlenen Hadis Mecmuaları ve Bir Hadis Üzerine Yapılan Risaleler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (1977), 157-173.

Dalkılıç, Mehmet. "İslam Mezhepleri Bağlamında Balıkesirli İslam Âlimi İmam Birgivi'nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Vehhabilik/Selefilikle Suçlanmasının Günümüze Yansımaları", (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivi, (19-20-21 Ekim 2018)*). ed. Mehmet Bayyigit vd. 2/25-37. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.

Demir, Abdullah. "İmam Birgivi Selefi mi Yoksa Mâtüridî mi?", (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivi, (19-20-21 Ekim 2018)*). ed. Mehmet Bayyigit vd. 2/ 153-167. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.

Demir, Halis. "Birgivi'nin 'Risale-i Birgivi' Adlı Eseri Üzerine İncelemeler", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2017), 197-259.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 Cilt. Çağrı İstanbul: Yayınları, 1992.

Gündoğdu, Cengiz, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî, Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000.

Haçkalı, Abdurrahman vd. *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, Ankara: Grafiker yayınları, 2012.

İbn Kayyimi'l-Cevziyye, Şemsuddin Ebu Abdillah. *İ'lâmu'l- Muvakki'in*, Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, trs.

Karaman, Hayrettin. *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.

Kırbaşoğlu, M. Hayri. *Üçüncü Yol Mukaddimesi —Yenilikçi İslam Düşüncesine Giriş*, — 1. Baskı, İstanbul: Otto yay, 2014.

Köse, Saffet vd. *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, Ankara: Grafiker yayınları, 2012.

Lekesiz, Hulusi. *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri*, İstanbul: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Martı, Huriye. *Birgivi Mehmed Efendi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Özkan, Mehmet. *XVI. Yüzyıl Alim ve Fakih Muhammed Birgivi'nin Fikhî Meselelere Yaklaşımı*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.

"İmam Birgivi'nin Fıkıh İlmindeki Yeri", (*Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivi, (19-20-21 Ekim 2018)*). ed. Mehmet Bayyigit vd. 1/119-134. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.

Önder, Şule. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda İmâm Birgivi ve Ebussuûd Efendi'nin Para Vakfı Tartışmaları*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Reşid Rıza, Muhammed. "Tasdîru't-târih", *Mecelletu'menar*, 32/1 (Ekim 1315/1931)

Semerkandî, Ebulleys. *Bostanularifin*, çev. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Bedir yay, 1974.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed. *Sünenü't-Tirmîzî*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Yıldırım, Muhammed Atif. *Birgivi'nin Şeyhayn (Burhânüşşerîa ve Sadrüşşerîa) savunması (Risâle fî Reddi'l-islâh ve'l-izâh)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.